

מחתרת יהודית בגרמניה

מאת אליהו מעוז

לא מעטים יהיו מבין קוראי השורות הללו, אשר רק עתה — 22 שנה לאחר המעשה — ישמעו בפעם הראשונה על קיומה של „מחתרת יהודית“ בגרמניה, לעת מלחמת העולם השנייה — וסיבות שונות לדבר. קודם כל: המדובר הוא בקבוצה קטנה יחסית, שמספר פעיליה היה כ־30 ושגם עורפה, על פי עדותו של אחד משלושת הנותרים בחיים¹ לא עלה על שבעים איש. שנית: חברי המחתרת מתו מות גיבורים ואף עוררו בפעולתם את זעם השלטונות הנאציים, אך לא ניתן להם — מסיבות אוביקטיביות — לחולל מרד או התקומ־מות ולרשום דף בהיסטוריה. שלישית: היו אלה יהודים, אשר פעלו אמנם מתוך מצבם המיוחד, כיהודים החיים בגרמניה של היטלר, לא מתוך תודעה יהודית אך למען כבוד העם היהודי. רביעית: יהודים צעירים אלה היו על־פי הכרתם וגם על־פי קשריהם הקונקרטיים אחת מקבוצות המחתרת השמאליות הפזורות בגרמניה בתקופת הנאציזם. מחתרת זו לא „עשתה היסטוריה“ (בניגוד למתנקשים בהיטלר מתנועת ההתנגדות הימנית); אין כאן המקום להעריך את פעולתה וערכה של מחתרת זו, אך ברור, כי קבוצה יהודית, אשר ראתה את עצמה רק כחלק ממנה קיימה וחיפשה מגעים יהודים, לא עוררה אותה מידה של שימת־לב בדומה לקבוצות־מחתרת יהודיות בארצות אחרות.

הונה אנו למדים על גבורתם ומותם של כ־30 צעירים יהודים, שכולם מצאו את מותם מידי הנאצים בשנים 1942/43 — בחלקם ע״י מיתת בית־דין; בידינו העתק פסק הדין המנומק כהלכה באחד משלושת המשפטים, שנערכו לפני „בית־דין העם“, הנודע לשימצה²

1. שני דוחות על „לוחמי ההתנגדות היהודים בברלין: קבוצת באום“ הופיעו בספר: Walter A. Schmidt: Damit Deutschland leben, Ein Quellenbuch über den deutschen antifaschisten Widerstandskampf. Kongress-Verlag, Berlin 1958.

דו״ח משלים חיברה ריטה מאיר, נשואה צוכר. להלן מצוטט „שמיט“, ע' 375 ולהלן. דו״ח אחד הובר על ידי הזוג שארלוטה וריכרד הולצר: בדו״ח הולצר נזכרים השמות הבאים של חברי המחתרת: חברי „קבוצת באום“ ראשונים: הרברט ומאריאנה באום, היינץ בירנבאום, מארטין וואלה קוכמאן, פליכס הימן, אלפרד איזנשטר, גרד והאני מאיר, אירנה ואלטר, זוואנה וסה (האחרונה צרפתייה שחיתה בברלין). הצטרפו עוד: ריכרד הולצר ורעייתו העתידה שארלוטה פך, הללה ואליס הירש, היינץ רוטהולץ, אדית פרנקל. חברי „קבוצת יואכים“ היו: היינץ ומאריאנה יואכים, לוטה וויגברט רוטהולץ, הילדגרד לוי, אורול ארליך. מסביב קבוצת יואכים התרכזו חוג של צעירים בני 14—16.

2. העתק פסק הדין בארכיון „יד ושם“

— בחלקם תוך כדי עינויים (לפי גירסת הנאצים: „התאבדות“) עוד בטרם הועמדו למשפט, ובכללם מנהיג הקבוצה הרברט באום — בחלקם במחנות המוות, שאליהם הגיעו, לאחר שנדונו „רק“ לעונש מאסר (עם עבודת־פרך כמובן).

„קבוצת באום“ והרקע שלה

כדי להבין את התהוותה של קבוצת המחתרת היהודית, הנקראת „קבוצת באום“ על־שם האיש המרכזי שבה, עלינו לחזור לסוף שנות העשרים, וראשית השלושים. היו אלה שנות התעוררות לנוער היהודי בגרמניה.³ אצל הנוער היהודי, בעיקר באותו חלק, שנתפס בורם תנועות הנוער, נתערערה אותה תפיסה של „גרמנים בני דת משה“, שהיתה נחלת דור אבותיהם. תפיסה זו נראתה עתה כמופרכת מעיקרה: מצד אחד רק מעטים באמת ובתמים עוד האמינו בתורת משה; מצד שני ברור היה לכל, כי לא בתפיסה הדתית השונית שבין „הגרמנים היהודים“ לבין „הגרמנים האחרים“.

ברשימה „תנועת ורקלויטה“ בחוברת א' של „מורשת“ צוינו דרכי המוצא השונות, בהן ניסו צעירים יהודיים אלה ללכת. התעכבנו שם במיוחד על אותו נוער, שחיפש לו תחילה דרך בחזרה אל הדת והמסורת ומצא בסופו של דבר את מקומו בתנועה החלוצית. אך הזכרנו גם את המגמות האחרות:⁴ מגמה אחת — להעמיק עוד יותר את השותפות עם העם הגרמני ולו גם על אפו וחמתו של זה, ומגמה שניה — שותפות עם מעמד הפועלים הגרמני, הצטרפות למחנה הסוציאליסטי הלוחם והמהפכני בגרמניה. המהפכה הסוציאליסטית תפתור — כך סברו — את כל הבעיות הכלכליות והחברתיות, ובכללן גם את השאלה היהודית, שבעיני צעירים אלה נראתה כבעיה חלקית בלבד.

בעוד שהמגמה הגרמנית־בורגנית הוכחה עד מהרה, עם עלייתו של היטלר לשלטון, כאשליה, הרי שלא כל תומכי המגמה הסוציאליסטית־כללית אמרו נואש. היו אמנם רבים כאלה שנטו עד אז לדעה זו, שבימים ההם נפקחו עיניהם לראות את היחוד של הבעיה היהודית בכל חומרתו ואף הסיקו מכך מסקנות רעיוניות ואישיות כאחת.

אך היו שנשארו נאמנים לתפיסתם, שלא אבו לנטוש את גרמניה, שהעדיפו לחום שכם אחד עם תנועת הפועלים המובסת לתקומת גרמניה אחרת, סוציאליסטית. היו אלה חברים, שהתחנכו באותן תנועות־נוער, שהצמיחו בין היתר את תנועת ה„ורקלויטה“ שעתידה היתה להפוך לתנועה חלוצית מובהקת, כלומר תנועת „קארמאדן“⁵ ותנועה מקבילה (שבמרוצת הזמן התאחדה עם „קארמאדן“) ששמה היה „דויטש־יידישה יוגנד־גמיינשאפט“. אנשי „קבוצת באום“ באו בעיקר מתנועה זו.⁶

להבנת הענינים יש להדגיש, כי החלטה זו של יהודים צעירים להישאר או בגרמניה אין לראות בה החלטה מתוך חוסר־ברירה, שהרי בניגוד ליהודי ארצות־הכיבוש הגרמני, על יהודי גרמניה לא בא האסון „כחתף“. בין עליית הנאצים לשלטון לבין „ליל הבדולח“ בנובמבר 1938, עברו יותר מחמש שנים, שבהן התקדמה המדיניות האנטי־יהודית צעד אחר צעד ועדיין ניתן בהן ליהודים — ובעיקר לצעירים ביניהם — לצאת מגרמניה. במשך שלוש השנים הראשונות הוענק לגרמניה מספר גדול של רשיונות־עליה, ומלבד זה היו עוד

3. ר' רשימה על „תנועת ורקלויטה“, „מורשת“ א' ע' 125 ולהלן.

4. „מורשת“, א', ע' 131.

5. כנ"ל, ע' 125 ולהלן.

6. שמיט ע' 378.

אפשרויות נרחבות אחרות לעליה ארצה, כגון עליית תלמידים ועליית נוער, גם לאחר מכן, ואפילו עוד אחרי ליל־הבדולח ואפילו בשנה הראשונה של מלחמת העולם השנייה, ניתן היה לעלות ב„עליה ב'“. יש להניח, כי חלק ניכר של היהודים הצעירים שנשארו בגרמניה בשנות המלחמה (לא כן הדבר ביחס לקשישים וזקנים), נשארו כיוון שהם — או הוריהם — רצו בכך. הם נשארו, חרף התעמולה הרבה להגירה ועל־אף העזרה המרובה מצד הארגונים היהודיים. הוזה אומר: הם ראו את עצמם קשורים לגרמניה, עד כדי כך, שהחליטו להשאר בה למרות הכל.

קשה לומר על יהודים אלה, כי „התכחשו ליהדותם“. הם לא שללו ולא ניסו להסתיר את מוצאם היהודי (והדבר גם לא היה ניתן...), אלא שבדור זה של יהודי גרמניה היה צורך בהחלטה מפורשת, כדי למצוא שוב את הקשר עם היהדות והעם היהודי. החלטה זו הם לא החליטו.

בדידות ועבודת כפיה

באו שנות המלחמה. היהודים לא גויסו לצבא. לעומת זאת הוטלה עליהם עבודה בתעשייה המלחמתית — מאוחר יותר יחד עם פועלי כפיה מהארצות הכבושות. נסיבות אלו כמוכן קירבו את היהודים איש לחברו. הרי בני גילם מבין הגרמנים היו חיילים, וגם בלאו הכי בודדו היהודים יותר ויותר בעטיים של החוקים ששלטו בגרמניה.

עם פרוץ המלחמה התחילו להתכנס שוב צעירים, שמוצאם מ„דויטש־יידישה יוגנד־גמיינשאפט“, בדירתם של הרברט ומאריאנה באום; תחילה היה לפגישות האלה אופי חברתי בלבד — השמעת תקליטים, קריאת שירים וכיוצא בזה. רק מאוחר יותר, למעשה רק אחרי פרוץ המלחמה בבריית־המועצות, הפכה הקבוצה לקבוצה פוליטית. מוסרי הדוחות הנ"ל אינם מזכירים את התקופה של הסכם ריבנטרופ־מולוטוב, אשר מוכרח היה להביא את החברים במבוכה רבה. במרכז הקבוצה עמד הרברט באום, שעבד במפעלי החשמל סימנס כמכונאי, לאחר שהיה נאלץ להפסיק את לימודיו האקדמיים. באום היה כבר לפני 1933 חבר בנוער הקומוניסטי. ולאחר מכן במפלגה הקומוניסטית. לדברי שארלוטה וריכארד הולצר, היה בעל ידיעות פוליטיות רחבות ובעל הכרה מעמדית מובהקת.⁷ הוא ניהל פעולה רעיונית בין חברי החוג, כשלצדו — מלבד אשתו מאריאנה — מארטין וזאלה קוכמאן. החל מראשית 1941 קויים שיתוף פעולה הדוק עם קבוצה יהודית שניה, שבראשה עמד היינץ יואכים, מוזיקאי מוכשר.⁸

בעדות בעל־פה שמסרה שארלוטה הולצר בביקורה בישראל לד"ר בל־כדורי (בא־כוח „ידושים“), בנובמבר 1963 נאמר, כי כבר בשנת 1936/37 הוציאה המפלגה הקומוניסטית בגרמניה את היהודים מקבוצות המחתרת הכלליות שלה וריכזה אותם בקבוצות מיוחדות. יחד עם זאת לא התנגדה המפלגה להגירתם של חבריה היהודיים לארצות אחרות ולא אילצתם להשתייך לקבוצות היהודיות הקומוניסטיות בגרמניה. קבוצות באום ויואכים אורגנו איפוא בהתאם לעקרון מפלגתי זה.

לא כל חברי שתי הקבוצות באו מאותן תנועות נוער. שארלוטה הולצר מזכירה בעדותה בעל־פה, כי אחדים היו בעבר חברי „בלאו־וייס“ הציוני — תנועה אשר אמנם כבר התפרקה

7. שמיט ע' 376
8. כנ"ל

באמצע שנות העשרים. לדברי ברל מארק, המסתמך על „ארכיון מארכס-לנין“ בברלין, היו אחדים מחברי הקבוצות בעבר חברי תנועות ציוניות: הבונים, ורקלויטה, החלוץ, השומר הצעיר. כחברת השומר הצעיר נזכרת הילדגארד לוי, חברת קבוצת יואכים.⁸ א אפילו ביחס לבאום עצמו טוען מארק על קשרים ציוניים. אולם על סמך התעודות והעדויות האחרות, מסתבר כי המדובר כאן בשיתוף פעולה כללי בין כל תנועות הנוער היהודיות, כפי שהיה קיים במידה רחבה למדי בין 1933 לבין 1938. „אירגון-הגג“ הנזכר בע' 18 של חיבורו של מארק הוא כנראה ה„רייכסאוסשוס דר יידישן יוגנדפרבנד“,⁹ ב שאליו השתייכו — ומאז 1934 היו חייבים להשתייך — כל האירגונים. עד לעלית היטלר לשלטון הצטמצמה הפעולה המשותפת (בעיקר מחמת תביעת „אגודת ישראל“) בתחום הסוציאלי. מאז 1933 עמדה במרכז עבודת „אירגון הגג“ הכשרה מקצועית וחקלאית להגירה (לארצות שונות) ולעלייה אולם גברה גם הפעולה הרעיונית והלימודית במסגרת משותפת, שבה היה משקל רב לציונים ולרעיונות הציוניים, אך זה לא הפך את התנועות הלא-ציוניות, שהשתתפו בפעולות, לאירגונים ציוניים, וחבריהן אף הגרו רובם לארצות מערביות. אחרי פירוק כל התנועות בנובמבר 1938 לא הופסקה פעולת המשרד הארצישראלי והתנועות השתדלו להוציא מגרמניה את חבריהן, שעוד נותרו שם. כנראה נשאר בודדים, שמצאו אחר כך את דרכם אל הקבוצות הקומוניסטיות.

פעולה רעיונית

בהנמקה לפסק־דין מיום 10.12.1942 נגד 12 נאשמים — שתשעה מהם נדונו למוות — נמצא תאור מפורט, וכנראה מהימן למדי, של אותה פעולה רעיונית. בחוג נקראו ונדונו ספרים, כגון „המדינה והמהפכה“ ללנין, „המניפסט הקומוניסטי“, „התפתחות הסוציאליזם מאוטופיה למדע“, „ממשטר מאטריארכלי למשטר פאטריארכאלי“, אך מלבד ספרי יסוד אלה קרא החוג ספרות אקטואלית — „כתבי פלסטר“ בשפת פסק הדין, כגון „המוצא“; „הדרך לנצחון“, „אל מעמד הרופאים הגרמני“ (הקורא להתנגדות לפעולת „ההריגה מתוך רחמים“, הווה אומר, הרצח ההמוני של חולי־הרוח) וחיבור, מודפס על גבי 19 עמודים במכונת כתיבה בשם „ארגון את מלחמת ההמונים המהפכנית נגד הפאשיזם ומלחמה אימפריאליסטית“. פסק הדין מצטט אפילו קטע מתוך חוברת זו: „הוודאות ההיסטורית, כי עוצמת המלחמה הפאשיסטית תובס על ידי הצבא האדום, וזאת בקרוב, נותנת כבר עתה את אותותיה יותר ויותר גם בגרמניה. בשעה שבמוסקבה מכריזים על כל סכנה מאיימת בראש־חוצות, על מנת להגביר את עירנותו של העם הסובייטי עד למכסימום, הרי הטרור הברוטאלי והתעמולה הבלתי־מרוסנת שבהם מחניקים את הכרתם של המוני הגרמנים — סימן הם לפחדו של הפאשיזם מפני המצב שנתהווה... מדיניות השלום של סטאלין יצרה את הקואליציה האדירה בין ברית־המועצות, אנגליה וארצות־הברית, ולה רק מטרה אחת: מיגור התוקפן... עתה נלכד היטלר בין אבני הריחיים... המלחמה אבודה לגבי ההון הפינאנסי הגרמני. מן ההכרח שהלה יאבד גם את שליטתו על מעמד הפועלים הגרמני, ואסור לנו לתת לו אפשרות למצוא „מוצא“ בעזרת פחדנים ואופורטוניסטים מבפנים...“

8 א בכתב־העת Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego U. 33, Warszawa 1960 Bernard Mark: Grupa Baum

9 Reichsausschuss der Juedischen Jugendverbaende. ב 8

9 מתוך פסק דין של „בית דין העם“ — בארכיון „יד ושם“

אייכלתו של היטלר להגיע לנצחון מכריע בשערי מוסקבה, עוררה תקוות חדשות עד כדי ודאות — לגבי תבוסתו הסופית. כפי שנאמר להלן באותו „כתב־פֿלסטר“: „הצבא המובל על־ידי היטלר לטבח ללא הועיל עשוי מהר מאוד להגיע להשקפות קיצוניות. יש לאסוף כתובות צבאיות, לשלוח אליהן חומר; יש להשפיע בצורה לא בולטת על בני המשפחה של החיילים; יש לבוא לידי מגע עם חיילים בחופשה ופצועים. החברים בחזית מקיימים תאים; נקודת־המוצא להסברה הפוליטית: תבוסות, אבידות, הונאה לקויה, התפארות קצינים, טרור הס"ס... מטרת ההסברה לחולל תבוסות, אי־ציות המוני, עריקה אל הסובייטים, הפיכת רובים...“

מכתב האישום מיום 21 במאי 1943 נגד ארבעה חברים נוספים של קבוצת באום¹⁰ אנו למדים גם על „כתב־פֿלסטר“, שחובר על־ידי באום עצמו. כתב זה נקרא „אל עקרת הבית“ ודן במצב התזונה; הוא קרא את עקרות־הבית לפעולות מחאה. כתב האישום טוען, כי השעונוניות לכתב זה הודפסו על־ידי חברת הקבוצה אירנה ואֶלְטֶר וכי הרברט באום השיג מכונת שיכפול. מארטין קוכמאן הכין פעמיים כ־50 עותקים, שנשלחו בדואר לכתובות, שנלקטו מ„ספר הכתובות“ של העיר ברלין. לדברי שארלוטה וריכארד הולצר שלחו חברי הקבוצה גם אל רופאי ברלין אותו כרוז בו נאמר, כי „עליהם לראות את תפקידם בקיום החיים ולא בהשמדתם“, שלחו אגרות לחזית ואף הפיצו עתון בעל 6 עמודים.¹¹

משפט ראווה

השלטונות הגרמניים ראו, כנראה, צורך להבליט בפעולתם המשפטית נגד חברי „קבוצת באום“ את החלטתם הנחושה למגר כל התנגדות קומוניסטית וכל מעשה חתירה ביד ברזל. הרי היתה להם אפשרות לצרף את כל הנאשמים ל„אוזאקואציה“, שבימים ההם כבר היתה בכל תוקפה, בלי להזדקק לתהליכים משפטיים כל שהם. העובדה, כי זכו למשפט של ממש (כמובן, לפי מושגי הנאצים) היא עצמה יש בה משום הצלחה לפעולת הקבוצה, ונראה שהשלטונות רצו להטיל את אימתם על כל הנאשמים, שאליהם הגיעה התעמולה התבוסנית. לכן מודגש צד זה במיוחד, הן בכתב האישום והן בפסק הדין שבידינו. רק מדי פעם נשמע בהם רמז ליהדותם של הנאשמים, כגון בפסק־הדין, כי „כל הנאשמים היו יהודים ובתור כאלה היו מצויים להיות שקטים ולא כמו אז ב־1918 לתקוע סכין בגבה של גרמניה“ או בהערה בסוף גזר הדין כי אי־אפשר להטיל על הנאשמים — נוסף על דיני המוות או המאסר — עוד שלילת זכויות הכבוד של האזרח, „על אף מעשיהם חסרי הכבוד“, כיוון ש„בתור יהודים הם משוללי זכויות־הכבוד של האזרח“.

הצד היהודי

אולם מדי פעם, נזכר מעמדם המיוחד של הנאשמים כיהודים, ונראה כי כאן נאמן פסק־הדין לדעות הנאשמים עצמם. כך נאמר בפסק־הדין: דיוני המשתתפים בפעולה העיונית הסתכמו בתביעה, לסלק את הממשלה הנאצית על־ידי מהפכה בולשביסטית, מהפכה שעל היהודים להשתתף בה, שכן רק בדרך זו יוכלו לשפר את מצבם. „ובמקום אחר, בהנמקת גזר הדין נאמר, כי „מי שעוד תובע מהפיכה בולשביסטית אחרי התחלת מלחמת הקיום של העם הגרמני, תוקף את כוח־ההתנגדות של העם הגרמני ומשתף פעולה עם

10. ארכיון „יד־ושם“
11. שמיט ע' 376

הצבא האדום... שלפעולתם היתה משמעות זו, זאת הבינו הנאשמים האינטליגנטים... היטב, התחשבות בתוצאות האפשריות ובתורת יהודים אף היו מוכנים לשאת בתוצאות... כפי שרובם גם הודו."

וכן נאמר בכתב האישום למשפט השני: "הנאשם בודציסלאבסקי הגיע, כפי שהודה, כבר לפני שנים לכלל דעה, כי בתור יהודי יזכה ליחס אנושי רק במדינה סוציאליסטית" לפי מארק אמר אותו בודציסלאבסקי¹¹ — אשר אגב אינו נזכר בין "החברים העיקריים" של קבוצת באום בפי שארלוטה הולצר, אך מופיע בין הנאשמים במשפט — כי אמנם "אינו מאמין, שהקומוניזם יציל את העם היהודי", כלומר הוא החזיק בתפיסה סוציאליסטית ציונית ולא הישלה את עצמו, כי נצחון הקומוניזם בלבד יביא לפתרון השאלה היהודית. בודציסלאבסקי העלה בעיות אלו בדיוני הקבוצה ובדעתו תמכה גם הילדגארד לוי, אשר עוד בבית המשפט (לפי מארק) הכריזה על עצמה כעל חברת "השומר הצעיר". התשובה שניתנה להם מובאת שוב בכתב-האישום: יואכים הדגיש, כי להצלת היהודים יש לצפות רק מהקומוניזם".

כי זו היתה הדעה השלטת בחוג, יוצא מעדותה של שארלוטה הולצר. שארלוטה הולצר ענתה בשלילה על השאלה: "האם היתה אידיאולוגיה יהודית מיוחדת", אך הדגישה, כי "ליהודים היו תפקידים מיוחדים". בקשר לכך הוזכרה את ריכוז רוב היהודים הנותרים בגרמניה במפעלי סימנס.

אכן: עובדת היותם יהודים נהפכה יותר ויותר לגורם קובע בחיי חברי הקבוצה. שארלוטה וריכארד הולצר מוסרים: ¹² "על רוחה הלוחמת של הקבוצה מוכיחה בין השאר אזכרה רבת רושם, שנערכה באביב 1941 בבית-העלמין היהודי ברלין-וייסנזה לזכר החבר רודי אַרנט. שנרצח במחנה-הריכוז בוכנוואלד."

לוחם קומוניסט יהודי

ואמנם לא היה רודי אַרנט חבר הקבוצה. הוא נפל חלל כבר ב־3 במאי 1940 אחרי שנות מאסר רבות, אך ראוי לעמוד במספר שורות על חייו ומותו של קומוניסט יהודי זה, שהיה יהודי ללא "תודעה יהודית", אך הוכיח סולידריות יהודית עילאית בשעת מבחן. גם רודי אַרנט היה תחילה חבר בתנועת הנוער היהודית ("קאמראדן"), אך הוצא ממנה בשנת 1927 יחד עם קבוצת חבריו. הם הואשמו אז בשימוש ב"אמצעים פוליטיים" לביצור עמדותיהם הרעיוניות גם בפנים התנועה. רודי אַרנט המשיך לפעול בתנועה הקומוניסטית והיה איש מחתרת עוד לפני עליית היטלר לשלטון.¹³ כבר בשנת 1931 נאסר בגלל פעולות חתירה בצבא הגרמני, ה"רייכסוהר". בסתיו 1933 נאסר מחדש. דרך ייסוריו הובילה מכלא בראנדנבורג דרך מחנות הריכוז דאכאו וזאכסנהאוזן ל"בוכנוואלד". "בוכנוואלד נעשה לקאפו' של רובע יהודי מיוחד. הציל את חייהם של מאות יהודים, בהשיגו, בעזרת חבר לא־יהודי, תרופות עבורם או בהסתירו אותם מפני עיני רופאי הס"ס. לאחר פירוק הרובע נעשה ראש בלוק 22. אירגן בו תא קומוניסטי, שהתכנס באופן קבוע בהנהלתו. עם פרוץ המלחמה צופפו הנאצים יהודים רבים מפולין ב"מחנה" הקטן של בוכנוואלד, כדי להמיתם

11א מארק, ע' 20

12. שמיט, ע' 376

13. קורות חייו של רודי אַרנט מובאות בספרו של שמיט, ע' 256, ע"פ ספרו של סטפאן הרמלין "השורה הראשונה", ברלין 1961

אט־אט ברעב, שכן קיבלו בו מחצית ממנת־הרעב הרגילה. רוֹדֵי ידע לארגן בשבילם מזון נוסף.

„רוֹדֵי ארנט עשה כל מאמץ כדי להעמיד מול השפלת האדם על־ידי הנאצים את נפש האדם בגלוייה הנעלים. עודד את חבריו לכתוב שירים ומנגינות, אפילו הצליח לכונן רביעיית מיתרים בין האסירים, שניגנה לפני העצירים מוצארט, היידן, בטהובן. „ביום 3 במאי גמרו הבאנדיטים אומר, לסיים אתו. בבוקר השכם קראו אותו לשער, ושם נתקבל על־ידי ה„האופט־שטורמפירר“ שוברט בצעקה: „כאן בא מלך היהודים?! טענו, כי הוא מארגן את היהודים, דואג להם לעבודה נוחה... הורידוהו מתפקידו, הכוהו, שלחוהו למחצבה... החלו לרודפו... רוֹדֵי ארנט ידע שהוא אבוד. רוחו לא נשברה, אך חשש שמא גופו הנחלש יפתה אותו שימסור את סודותיו... לקראת שעה 3 אחרי הצהריים עבר בשקט את שורת הזקיפים, בלי לשעות לקריאת אנשי הס"ס. ביריה השניה נפל חלל.“

ניירות „אריים“

כך זכה רוֹדֵי ארנט, שהיה כל כך רחוק מיהדות מסורתית, לאזכרה בבית־העלמין של הקהילה הקדושה בברלין, ע"י יהודים, שאף הם לא היו פחות רחוקים מיהדות. זה היה כבר בזמן, שכל יהודי חייב היה לשאת על דש בגדו את „כוכב היהודים“ ולהצטייד בתעודת היכר מיוחדת. וכפי שכבר הזכרנו החלו כבר פעולות ה„אואקואציה“, כלומר המשלוחים למזרה, למחנות המוות. כדי לאפשר חופש תנועה כלשהו בפעולה הפוליטית ואולי גם כדי להינצל ממשלוח מזרחה, היה צורך בתעודות „ארייות“. לפי מצב הענינים היה מקור אחד בלבד לתעודות כאלה: הפועלים הזרים — צרפתים, בלגים, הולנדים — שעמם יחד עבדו בבתי־החרושת, בעיקר במפעלי סימנס.

בין סעיפי־המשנה לכתב האישום מופיעות, איפוא האשמות כגון השגת ניירות מזוייפים, הליכה זמנית בלי ה„כוכב“, שכירת־דירות בשם בדוי (ואגב גם „האזנה לשידורי האויב“). הדו"ח של שארלוטה וריכארד הולצר¹⁴ מוסר, כי השפעת הקבוצה החלה גם להשתרע על פועלי הכפייה הזרים; נעשה נסיון לארגנם ומן הצד השני להשיג את עזרתם, כדי להצטייד בניירות הרשמיים הדרושים. כתב האישום ופסק הדין מדגישים כאן רק את הצד ה„עסקי“ של הענין, כלומר את „קניית“ הניירות ואת הסכומים, שנגבו על־ידי באום מחברי הקבוצה והועברו אל הפועלים הזרים. מכל מקום הצליחו הרברט באום וחבריו לצייד רבים מחברי הקבוצה בניירותיהם של פועלים זרים.

לפי מארק (ע' 27) זכו אנשי הקבוצה אף ל„אהדה“ ותמיכה מצד חוגים יהודיים. היו יהודים, שהעמידו את דירותיהם לרשות אסיפותיה של הקבוצה. מארק מזכיר גם מנהלת של „בית ילדים יהודי מוכר“ (ללא ציון פרטים) שהרשתה לחברי הקבוצה לגור בחדר ההתעמלות של המוסד ואף לנהל בו שיחות סודיות.^{14א}

ככלל מפרטים כתב־האישום ופסק־הדין את הצד האירגוני והכספי של קבוצת המחתרת. כך סופר, כי כל חבר הקבוצה שילם מיסים קבועים. הקטיגוריה גם ידעה לספר, שבאום „סילק“ באביב 1942 את היינץ יואכים מהדרכת הקבוצה השניה, אשר לפי תיאור זה היתה

14. שמיט ע' 376

14א. מארק ע' 27

אף היא כפופה להשגחתו של באום, ומינה במקומו את פליכס היימן.¹⁵ בתור נימוק לחילופי הגברי מובא אי-כשרון במסירת החומר העיוני.

האשמה חמורה יותר היא, כי שלושה חברים — באום, בירנבאום ושטיינברנק, האחרון חבר קבוצת מחתרת אחרת, הנקראת בפסק-הדין „קבוצת פראנקה” — השיגו למימון קניית הנירות כסף מיהודים אמידים, בדרך סחיטה ושוד. לפי גירסת פסק-הדין הלכו בירנבאום ושטיינברנק בראשית מאי 1942 לדירתה של המשפחה היהודית פרוינדליך, רח' ליצנבורג 43, הציגו את עצמם כפקידי „גסטאפו”, ערכו „סקר” בדירה ו„החרימו” חפצי ערך שונים, בעיקר שטיחים, מכונת כתיבה, מצלמה וכו'. אמנם, לאחר מכן נתקלו בקשיים במכירת החפצים.

הצתת התערוכה האנטי-סובייטית

אלא שכל ההאשמות הללו הן כאין וכאפס לעומת המעשה הגדול, שביצעו אנשי קבוצת באום ושבעקבותיו נתפסו — לאחר שנפלו קורבן לפרובוקציה. מעשה שהיה כך היה. באביב 1942 החליטו שלטונות גרמניה להגביר בכל האמצעים את השנאה לרוסיה הסובייטית. כאחד האמצעים נקבעה תערוכה בשם „גן-העדן הסובייטי” במקום מרכזי בברלין, ה„לוסטגארטן”. כוונת התערוכה היתה כפולה, גם להציג את המשטר הסובייטי ככלי ריק וגם לעורר פחד פאני מפני המשטר הזה, למען ילחמו בו הגרמנים עד טיפת דמם האחרונה. אנשי קבוצת באום החליטו להתנקש בתערוכה זו,¹⁶ ולתת בכך אות וסימן של התנגדות לפאשיזם — לעיני כל. תחילה הועלתה התכנית להפיץ כרוזים בתערוכה, אך התברר שלא היתה בת ביצוע. אז הוחלט להתנקש בתערוכה על ידי הצתה, בשיתוף עם קבוצה שניה, הנקראת בדו"ח של שארלוטה וריכארד הולצר „קבוצת ורנר שטיינברנק”, ואלו בכתב האישום ובפסק-הדין „קבוצת פראנקה”. חבריה של קבוצת פראנקה נשפטו כבר ביולי 1942, ופראנקה עצמו נדון למיתה.¹⁷ בדו"ח המודפס שלהם מוסרים שארלוטה וריכארד הולצר, שהגסטאפו ידעה על תכנית ההצתה עוד קודם ביצועה על-ידי סוכן. בעדותה שבעל-פה מסבירה שארלוטה הולצר את הפרשה ביתר פירוט: סוכן הגסטאפו לא היה אלא — ראש הקבוצה פראנקה עצמו. אותו פראנקה, קומוניסט ותיק, נאסר זמן מה לפני מעשה ההצתה על-ידי הגסטאפו. כאשר אשתו עונתה לעיניו, הסכים — למען הצל אותה — לשתף פעולה עם השלטונות. אמנם בדרך כלל נזהרה המפלגה הקומוניסטית במחתרת מלהכניס שוב לשורותיה חברים, שפעם נאסרו ושוב שוחררו, אך לרוע מזלה לא שמרה הפעם על כלל זה. פראנקה העביר לידי הקבוצה חומר תעמולה מסולף. היה זה חומר, שהוברח לגרמניה דרך סקאנדינביה, אך נפל לידי הגסטאפו, וזו שינתה את תוכנו. בצורתו המזוייפת קרא חומר תעמולתי זה ל„מעשים”, כגון מעשה ההצתה.

הסתבר איפוא, כי הרעיון של אותה פעולה, שהכשילה את קבוצת באום ושמה לה

15. כל שמות הנאשמים בתעודות בית המשפט מופיעים כמובן, בהתאם לחוקי הרייך השלישי, בתוספת השם „ישראל” אצל הגברים והשם „שרה” אצל הנשים, דהיינו פליכס ישראל הימן, לוטה שרה פך וכו'.

16. שמיט ע' 377, וכן בכתב האישום ובפסק הדין המפרטים את מידת השתתפותו של כל אחד מהחברים.

17. בשמיט ע' 376 מוסרים שארלוטה וריכארד הולצר על כמה „קשרי שתי-עורב” בין קבוצת באום וקבוצת מחתרת קומוניסטיות אחרות (לא יהודיות). בתנאי המחתרת היו אלה כמובן רק קשרים אישיים של מספר חברים מצומצם, אך במקרה הנדון לעיל קוים שיתוף פעולה „בין קבוצתי”.

קבוצת מחתרת יהודית בגרמניה

קץ, נולד במחנות הנאצים, אשר כידוע היו „בעלי נסיון“ בניצול הצרות „יזומות“. הרי בפברואר 1933 היתה הצתת בנין הרייכסטאג עילה להנהגת שלטון הטרור והוצאת המפלגה הקומוניסטית מחוץ לחוק...

פרטי ההכשלה של קבוצת באום ותפקידו של הקומוניסט לשעבר פראנקה משום מה אינם נזכרים בדו"ח הקומוניסטי „הרשמי“ בספרו של שמיט. פראנקה עצמו הוצא להורג על-ידי הנאצים, לאחר שעשה את מלאכתו.

עצם המעשה עלה יפה. ביום 13 במאי 1942 אחרי הצהריים נכנסו שבעה חברים מקבוצת באום וארבעה חברים מקבוצתו של ורנר שטיינבריןק לתערוכה. את חומר התערה הכינו מקודם במקומות עבודתם; שטיינבריןק השיג אפילו חומר כימי מהמכון הממלכתי לכימיה ע"ש קיסר וילהלם. לאחר שאחד-עשר המתנקשים נכנסו לתערוכה באין מפריע, הצליחו להציתה בכמה מקומות ואף לעזוב את הבנין בלי שאיש יעכב בעדם. אלא שזמן קצר לאחר מכן החלו המאסרים, ולהם נפלו קרבן במשך יומיים כל המשתתפים בפעולה, פרט להיניץ יואכים.

נקמה איומה

מעשה ההצתה שימש עילה בשביל ה„גסטאפו“ להטיל „עונש קולקטיבי“. בימים אלה נעצרו כתגמול על כל נעצר עוד 100 יהודים חפים מפשע — בסך הכל כ-500, שמהם נורו 250 בו ביום בקסרקטיני הס"ס בברלין — ליכטרפלדה; שאר הקורבנות נרצחו מאוחר יותר במחנה הריכוז זאכסנהאוזן.¹⁸

כל עצירי הקבוצה עונו בצורה האכזרית ביותר. למרות זאת לא עלה בידי ה„גסטאפו“ לסחוט מהם שמות וידיעות נוספים. הרברט באום נפל קרבן לעינויים ב-11 ביולי 1942 (לפי גירסה רשמית התאבד). החברה זאלה קוכמאן ניסתה להתאבד בהפילה את עצמה לחצר בניין מרכז המשטרה. במצב קשה הועברה לבית-החולים היהודי; הנאצים לא רצו לוותר על ההוצאה להורג כדין. בהיותה בבית-החולים הצליחו חברי הקבוצה שטרם נעצרו לקיים אתה קשר באמצעות האחיות. כך יכלו לשמוע על הנעשה במשטרה ולנקוט באמצעי זהירות. אלא, בנסיבות הקיימות, ליהודי אנטי-פאשיסט כמעט אי-אפשר היה לחיות במחתרת, ואכן כמעט כולם נתפסו.

נערכו שלושה משפטים; ב„יד-ושם נמצא העתק פסק-הדין במשפט אחד וכתב-האישום ממשפט שני. בסך הכל נגזרו 22 גזרי-דין מוות, אך גם רוב-רובם של אלה שנדונו לעונשי עבודת-פרך, לא נותרו בחיים. באוגוסט 1942 הוצאו להורג 12 הנדונים הראשונים בבית-הכלא שבברלין-פלצנזה. אף אחד מהם לא הגיע לגיל 30; הצעירים ביותר טרם מלאו להם 18 שנים.

מות גיבורים

שארלוטה וריכארד הולצר¹⁹ וריטה מאיר²⁰ מספרים על עמידת הגבורה של הנדונים למות. חברים לכלא מסרו, כי על-פי בקשתם האחרונה לפני הוצאתם להורג נפתחו דלתות התאים, כדי שיוכלו לראות עוד פעם אחת את חבריהם. בהיותם כבולים שרו במשותף

18. שמיט ע' 377

19. שמיט ע' 378

20. שמיט ע' 379

את שירי הקרב של תנועת הפועלים היקרים להם. הם מתו ו"האינטרנציונל" על שפתותיהם. כגיבורים עלו לגרדום.

אין להשוות מחתרת יהודית בגרמניה למחתרת יהודית במזרח אירופה ואפילו לא במערבה. מיהדות פולין היתה יהדות גרמניה נבדלת קודם כל מבחינה מספרית. אך גם כלפי היהודים בארצות המערביות חל שוני מהותי, והוא במבנה הגילים. בשנת 1942 ישב בגרמניה עוד כשליש מאותם היהודים שישבו בה בשנת 1933, ובין היוצאים גדול מספר הצעירים, בין הנשארים גדול מספר הזקנים.

ספק אם ניתן ליהודי גרמניה לארגן מרד המוני כמו במזרח, וגם לא לרדת במאורגן למחתרת לשם הצלה והברחת גבולות, כמו במערב. על מעט היהודים, שנותרו אז בגרמניה, נגזר המוות. אולם קמו בתוכם צעירים שבחרו במות גיבורים. בחייהם ובמותם שרתו אותם הכוחות, שעתידים היו למגר את הנאצים ולהציל את שארית הפליטה של היהודים והאנושות כולה.

SUMMARY

Excerpts from the Diary of A. H. Kaplan

A.H. Kaplan was a well-known Hebrew educator and publicist in Warsaw, even before World War I. After a prolonged illness he began to keep a diary in 1936. While the first entries were of a rather personal and intimate nature, his notes since 1939 concern more and more with public affairs, depicting in great detail Jewish life in Warsaw Ghetto under the Nazis.

The extracts in this issue are dated 1942, only a short time before the author's death, and are a strong indictment of the Jurenrat's faulty leadership

The Story of Naliboki — by Penina Shlossberg

It deals with the tragedy of the township of Naliboki in Eastern Poland. An eye-witness tells about the adventure of a group of Jewish refugees, who wandering about in the woods, survive owing to the self-sacrificing generosity of peasants belonging to the Baptist sect, until they eventually are able to join the partisans.

Five Attempts of Escape from Auschwitz — Eric Kuika, (Prague).

The Therezin concentration camp served as a camouflage to the Nazi plan of the "Final Solution". From this camp Jews were transported regularly to Auschwitz where they were asked to send post-cards, informing their families that they are alive and busily engaged in the construction of a new "work camp" at Birkenau near Neubrunen.

The prisoners soon discovered, however, that they were to be taken to the gas-chamber and that the camp was set up only to offset the truth about Auschwitz, permitting the Nazis to send undisturbed their regular transports from the Ghettos.

A group of Jewish prisoners decided to organize an escape, in order to inform the world of what was happening. There were 280 such attempts of escape from Auschwitz of which, only 80 were successful.

The author of this article tells about five such dramatic attempts. Thus, they succeeded to reach Therezin to get in touch with Jewish communities; they also met a Papal representative warning them and demanding action. Their request that the Allied Command should bomb Auschwitz remained unheeded "for technical reasons". Nor did the Jews believe that extermination, as reported by those who escaped was actually taking place.

An Underground Group of German Jewish Communists — Eliyahu Maoz

The writer concentrates on the activities of the "Baum Group", a

Jewish underground group, during the first years of the war. Its members originally were from Zionist and Communist youth movements. From the data of the "publicity trials" which tried the members of this group, after their unsuccessful attempt to burn down the anti-Communist exhibition in Berlin, we learn of the bravery of Jewish youth in Germany who attempted to maintain an underground unit in the lion's den inside, out of the conviction that fascism was doomed to defeat and their faith in another socialist Germany.

**German Jewry's Representation under the Third Reich —
Abraham Margalioth**

The "National Representation of German Jewry" was established about half a year after Hitler came to power. The author analyzes this institution's position by its first public statement, also appearing in facsimile in this issue.

This "Representative Committee" based its hopes of German Jewry's chance to exist under Nazi rule, on "its vitality, cohesion and especially, its usefulness as a creative economic factor", that would be recognized as such by the new rulers of the Reich.

This belief, in addition to the assumption that the new regime wouldn't last, led them to advocate withdrawal from public life as a means of alleviating their conditions. For this reason, the committee did not consider emigration of Jews from Germany a positive solution.

**The Wehrmacht and the Opposition Movement in Nazi Germany —
Israel Gutman**

We witness attempts in Western Germany to prove that there existed at the time a broad opposition to Hitler. These try to exaggerate the importance of the attempt to assassinate Hitler on July 20, 1944. However, the truth is that all true progressive opposition in Germany was eradicated in the early days of the Nazi rule. Only the Wehrmacht and other conservative groups enjoyed a limited amount of freedom as well as a certain position of power. But these groups for the most part, supported Hitler as long as he was successful. The desire to remove him came only with his defeats and in no small part was directed at clearing the scene to permit negotiations with the Western Powers.

The attack of July 20th was a failure and it is difficult to determine if this was due to an unfortunate set of circumstances or the cause was basically more qualitative.

Documents remaining show that the organizers of the uprising did not intend to bring the war to an immediate end, but to continue it against the Soviet Union. They wanted a Greater Germany that would include